

Білоус Дмитро Григорович

Біографія

(Народився 24. IV. 1920)

У СОНЯЧНІЙ НЕВОЛІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Даруйте, читачу, за пафос. Але він тут виправданий і неминучий. Бо йдеться про самовідданого служителя Слова Дмитра Григоровича Білоуса. Попри культивсько-застійне глухоліття, попри будь-які кон'юнктурні перепади він завжди безхитрісно, завзято і, я б сказав, навіть азартно служив і служить Слову. Цілеспрямовано, затято, повсякденно. Одна із збірок поета так і називалася — "Обережно: слово!". Крадькома щезали українські школи, якось несподівано упали тиражі українських видань (бо кількість неувagi переросла в якість зневаги), хоч суспільний фасад запопадливо гримувався і маскувався під небувалий розквіт, під нібито зоряну годину нашої культури. Мабуть, у ту пору такі люди, як Дмитро Білоус, видавалися багатьом філологічними диваками, надокучливими фанатиками. Та прийшов час, і питання мови сягнуло рівня глобальної політики.

Револьюційну перебудовну годину Дмитро Білоус зустрів, як то кажуть, у всеозброєнні. Нагромаджені десятиліттями енергія, знання, спрага конкретної роботи врешті-решт знайшли благодатний вихід. Чутливо збагнувши суспільну потребу, поет видає збірку віршів для дітей молодшого і середнього шкільного віку "Диво калинове". Тираж у 108 тисяч примірників миттєво щез із полиць книгарень. Книжка стала справжнім помічником учителям-словесникам. Вона образною поетичною формою пробуджує інтерес юних читачів до "механіки", структури нашої мови, до її таємничих глибин. Ні, автор аніскільки не прагне вивищити свою мову за рахунок інших. Навпаки, він шанує багатство, своєрідність будь-якої мови. Йдеться ж бо про моральний обов'язок не забувати, знати материнську мову, а коли ширше брати — про необхідність кожному нести у своїй душі святе почуття любові і шани до рідної землі та її історії. У вірші "Коли забув ти рідну мову" розповідається про повернення додому такого собі сучасного стихійного (а може, свідомого) національного нігіліста:

Не раді родичі обновам.

Чи ти об'ївся блекоти,

Що не своїм, не рідним словом

Із матір'ю говориш ти?

Ти втратив корінь і основу,

Душею вилиняв дотла,

Бо ти зневажив рідну мову,

Ту, що земля тобі дала.

.....

Для тебе й Київ — напіврідний,

І Мінськ піврідний, і Москва.

Бо хто ти є? Іван безрідний,
Іван, не помнящий родства!

Згадана книжка лягла в основу однойменної надзвичайно популярної радіопередачі. І вже вся Україна слухає неквапливе, пристрасне і дотепне слово поета. При цьому особливо вражають листи-відгуки, що приходять на Українське радіо. Пишуть і старі й малі, пишуть люди різних професій, національностей, мов, далекі від філології. Бо у відродженні материнського слова вони побачили можливість відновлення гуманістичних засад нашого життя, утвердження порядності, працьовитості, побачили реальну можливість зупинити пошесть несмаку, нігілізму, бездуховності.

Пишу про сьогоднішнього Дмитра Григоровича Білоуса. А у нього ж за плечима чималий життєвий шлях, який розпочався 24 квітня 1920 року в селі Курмани на Сумщині в багатодітній селянській родині. Крім Дмитра, у сім'ї були Наталка, Василь, Олекса, Катря, Павло, Маруся, Сашко, Христина, Надія, Микола. "Трудове виховання — на вигоні пастухування", "Справлялися добре з харчами, — не їли лиш хвостиків з груш", "Ходив я в сестринських чоботях з дірками замість підошов", — це вже пізніше поет осмислюватиме свої першовитоки. Осмислюватиме з несподіваною, непередбачуваною дотепністю:

Взуття наше скріплював дріт,
На штанях — химеристі лати:
Сполучені (ниткою) Штати
І Греція з островом Крит.

Безперечно, звідти, з дитинства — спрага до праці як надійного опертя за будь-якої години. Звідти ж — непоказна життєва стійкість і, як б сказав, чіпкість (в позитивному значенні цього слова). А все це завдяки народній педагогіці, яку ми не вивчили до пуття, а багато хто взагалі відкинув її як патріархальну, анахронічну. Нині ж важко реставрувати оті упродовж століть знаходжувані, усвідомлювані, а часом і напівсвідомі прийоми плекання юної душі. А головний "секрет" народної педагогіки — приклад власного життя. Не треба велемовних закликів і напучувань. Живи по совісті, і діти біля тебе ростимуть такими ж. Мати Дмитра — героїня хатнього космосу. "Мама запам'яталася мені, малому, не через якусь родинну подію, а саме в найбуденнішому епізоді: присівши на хвиличку на скрині, вона геть-зовсім злягла на правий бік — і заснула. А тоді як схопиться: "Ой, що ж це я?! Стільки діла чекає, а я сплю!" У поета зберігаються квитки, вручені його мамі разом з орденом "Материнська слава" на безкоштовний проїзд залізницею. Один раз скористалася, більше не встигла... Батько Григорій Миколайович — сільський мудрець, книжник, радник і заступник односельців. Його обрали навіть народним суддею. У сім'ї шанували слово, любили самодіяльний театр. Батько сам писав п'єси, старший брат Олекса пробував свої сили в поезії, друкувався у 20-ті роки, належав до активу літературних організацій "Молодняк" і "Плуг". Він також викладав історію в Харківській трудовій комуні А. С. Макаренка. Коли малий Дмитро, перехворівши висипним тифом, був на грані смерті,

видатний педагог запропонував забрати кволого хлопчика в комунарівський гурт. Так майбутній письменник вирушив у люди. А на людей йому просто щастило. У харківській середній школі літературу викладав брат Тичини Євген Григорович. Дмитро потоваришував із його сином Владиславом і став бувати в них дома, у славнозвісному будинкові письменників "Слово". "Самі відвідини родини Тичини справили на мене велике враження, — згадував потім Д. Білоус. — Адже недавно, буквально всього кілька років тому, у цій квартирі жив сам Павло Григорович, і все тут освячене його іменем. І фото поета на стіні, і книжки в шафі, якими він користувався.

Владик... іноді розкривав шафу чи висував шухляду стола і діставав книжку з автографом Павла Григоровича, його листа чи листівку, і я бачив чіткі, рівні літери — "живий почерк" визнаного поета, знайомий мені лише з друкованих його книжок.

А тут ось зеленим чорнилом поет писав, що на нього саме "напало безгрошів'я" (до того я й не чув такого слова). А ще ось коротко сповіщалося про його закордонну поїздку десь до Туреччини..."

Тоді у Д. Білоуса зародився великий інтерес до мови. Через усе місто їздив на заняття гуртка художнього слова при театрі робітничої молоді. А читав там лекції професор М. М. Баженов. Потім в університеті вчився разом з Олесем Гончарем, Григорієм Тютюнником.

У той же харківський період у літературному об'єднанні познайомився з Олександром Підсухою і Валентиною Ткаченко. Загалом Дмитрові Білоусу притаманна спрага на людей, жадоба духовного суголося. У спілкуванні він надзвичайно тактовний, ненав'язливий і водночас дуже вимогливий до того, про що мовиться. Не любить пліток, нашептів, обминає їх, немов брудні калюжі, не любить легкома підтакувати, коли не певен у справедливості сказаного.

...Війна безжально поруйнувала усі плани, сподівання, надії. Добровольцем у складі студентського батальйону іде Д. Білоус на фронт. Потім виснажливі бої під Києвом, важке поранення, госпіталь у Красноярську. Згодом у рік 40-річчя Перемоги Олесь Терентійович Гончар згадуватиме про побратимів-студбатівців: "Серед небагатьох, котрі лишилися живими, наших студбатівців — Дмитро Білоус, поет і перекладач, з яким ми взимку 1942 року, виявляється, лежали в одному евакогоспіталі, в Красноярську, в приміщенні школи на березі Єнісею, хоч лише згодом дізналися, що під спільним дахом були наші госпітальні палати". Життя — найвинахідливіший сюжетотворець. Одразу після війни Д. Білоус працював літконсультантом у журналі "Вітчизна". Пощастило йому першому прочитати і оцінити рукопис (справді від руки писаний) першої частини тепер всесвітньо відомих "Прапорonosців". Це видно з дарчого напису на першому виданні книги: "Першому читачеві і чесному оборонцеві "Альп" Дмитрові Білоусу з любов'ю. Олесь Гончар. 23.11.1948".

Та це трапиться згодом. Війна тривала. Після одужання Д. Білоус працює на радіостанції "Радянська Україна", що вела передачі для народних месників-партизанів. У щоденному спілкуванні з Петром Панчем, Олександром Копиленком, Ярославом Галаном формувалась творча індивідуальність поета-сатирика. Неоцінними уроками

були тодішні зустрічі з Остапом Вишнею, який з симпатією і прихильністю ставився до Білоуса. Згодом, на початку 50-х, Вишня захистить свого молодшого побратима од необгрунтованих нападок голобельної критики.

Отже, перший творчий гарт молодий сатирик здобував у роки війни. У мирний час його обдаровання стрімко розвивалося. Привернули увагу і читачів, і професійної критики збірки гумору й сатири "Осколочним!" (до речі, редагував її Андрій Малишко), "Веселі обличчя", "Зигзаг", "Колос і кукіль", "Сатиричне і ліричне", "Критичний момент", "Тарасові жарти", "Хто на черзі", "Альфи — не омеги", "Хліб-сіль їж, а правду ріж". Д. Білоус надійно увійшов у сатиричний цех нашої літератури. В архіві П. Г. Тичини зберігається начерк його виступу про Д. Білоуса у зв'язку з прийомом останнього до Спілки письменників. Почуття приязні до свого молодшого колеги зберіг видатний майстер до кінця своїх днів. 19 листопада 1962 року о 5-й годині ранку поет записав у щоденнику: "Написати листа Дмитрові Григоровичу Білоусу (через Спілку): як здоров'я, як справи. Стрівся я з братом його, як ішли до консерваторії. Хотілося дещо більше поговорити з Вами. Про різне. Про хороше..."

Не для захвалювання чи перехвалювання Д. Білоуса наводжу ці цитати, а щоб висвітлити його взаємини з видатними сучасниками. Адже сам Д. Білоус тверезо дивиться на свій доробок, ніколи не спинається на котурни. Отож і пише в мініатюрі "Замість епітафії":

Не якісь захмарні мої обрії,
Був я непомітним сіячем.
Та хотів я щиро, люди добрїї,
Буť не просто хліба з'їдачем.

Читаєш сатиричні твори Д. Білоуса минулих десятиліть, а особливо поему "Мерці" та вінок сонетів "На могили лукаволицих — хапуг, себелюбців та інших нищих", і ловиш себе на думці, що вони не втратили, на жаль, своєї актуальності і сьогодні...

Поетів-сатириків у нас не так і мало. Та голос Д. Білоуса серед них не губиться. Передусім впадає у вічі те, що автор не прагне римувати ходячі анекдоти, поширені кумедні оповідання, не силкується викликати сміх вульгаризмами. Поет схильний до творення портретів негативних типів, причому в своїх кращих творах скрупульозно і філігранно "обточує" кожную деталь, кожную рисочку. Коли сукупно прочитати його вірші, перед очима постає ціла галерея непривабливих суб'єктів з промовистими прізвищами — Шарахало, Шкуренко, Рваченко, Круть, Потакайло, Патякало, Говоруха, Слимак, Цупович, П'явка, Лакуза, Лопух тощо. Звісно, прізвища — не самоціль, а один із засобів у досить багатому арсеналі письменника. Він детально описує зовнішність, оточення, передає особливості мови. Ось як, приміром, саморозкривається безпринципний Слимак:

Питають щось — кажу: "Ми зважим,
Порадимось, чи так, чи ні".
Хороший вашим я і нашим,
Хороші і вони мені.

А ось сатирична новела "Пеня" (1949). В основі — справді курйозний випадок: бюрократи придумали податок за бездітність... п'ятирічній дівчинці та ще й попереджають, що в разі несплати ростиме пеня. Мати питає дочку, чи вона хоч розуміє оте чудернацьке слово. Дівчинка пояснює, що коли приходить дядько-фінагент — то пень, а тітка — то пеня. Так, Д. Білоус любить гру слів, філологічні повороти, схильний, сказати б, до інтелектуального, вишуканого гумору. Самі лише назви його творів несуть у собі сконденсовану проблемність, свідчать про вибагливу, копітку роботу над словом — "Відповідальний переляк", "Лука лукавий", "Слимакові принципи", "Визнаний графоман", "Як Руданського скоротили по штату", "Трясця в тресті", "Полювання з макогоном..."

Свого часу Л. Вишеславський цілком слушно звернув увагу на те, що "сміх заради "зубоскальства" завжди знаходив в особі Д. Білоуса непримиренного ворога. Він своїм сміхом ніколи не намагався догодити людям з відсталими смаками, а впливав на розвиток їх смаків справді дотепними, майстерними своїми оповідками". Ніби на підтвердження цієї думки свого побратима поет написав сатиричну мініатюру: "Давно став дядько інтелектуалом, а гуморист... лишився зубоскалом".

Прикметною рисою Білоуса-сатирика є висока культура віршування, невтомне дбання про форму — ритм, римування, звукопис. Його вигадливі рими можна використовувати у підручниках з поезії.

Не можна не сказати і про схильність поета до лаконізму, лапідарності. Справді хрестоматійною стала його гумореска часів війни — "Щира відповідь" (1943):

Поліцай гука з вагона:

— Гей, провіднику,

А чи є тут партизани

В тім чагарнику?

Провідник: — А хто їх знає?

Бачите ж — пільма.—

І, зіпхнувши поліцаю,

Вслід сказав: — Нема!

У цьому та інших творах Д. Білоуса зримо відчутна глибинна фольклорна основа, оте непозичене, справжнє розуміння народної душі аж до жестів та найдрібніших інтонацій включно.

Свого часу у Дмитра Григоровича вийшла окрема збірка гумористично-сатиричних мініатюр "Альфи — не омеги". Були там і епітафії, і пародії, і дружні шаржі, і дошкульні інвективи. Як на мене, саме у цьому жанрі письменник досягає серйозних успіхів. Ну, скажіть, хіба не влучає в ціль такий афоризм:

Переконатися пора:

Зробивши зло, — не жди добра.

Є в мініатюрах Д. Білоуса чимало іронічних роздумів про літературну працю. На невеличкій площі поет виразно характеризує явища, для висвітлення яких годилося б писати розгорнуті літературно-критичні статті.

Д. Білоус, здавалось би, вже знайшов у літературі своє амплу поета-сатирика. Можна було б зосередитися в цьому жанровому струмені і нарощувати досвід, уміння, майстерність. Але обдаровання митця виявилось ширшим, багатограннішим і непередбачуваним. Уже в зрілому творчому і життєвому віці письменник починає писати для дітей і досягає неабияких здобутків. Його книжечки "Пташині голоси", "Упертий Гриць", "Про чотириногих, рогатих і безрогих", "Лікарня в зоопарку", "Турботливі друзі", "Сад на Лисій горі", "Веселий Кут", "Гриць Гачок" залюбки читала і читає наша дітвора. Бо немає в них надокучливої дидактики і святенницьких напучувань, а є конкретні життєві ситуації, цікаві, повчальні, кумедні. Автор любить деталі, любить точні знання. Юний читач завжди дізнається з його віршованих новел про щось нове, невідоме. Достовірність, точність необхідні у книжках для дорослих, а для дітей — тим паче. Тому так скрупульозно Д. Білоус виважує кожную деталь, кожне судження. За зовнішньою легкістю і простотою його дитячих віршів приховується велика робота. Скажімо, готуючи книжку "Пташині голоси", письменник провів цілу дослідницьку роботу — як безпосередньо в лісі, на природі, так і з спеціальною літературою. Збіркою зацікавилися навіть фахівці-орнітологи. Її перекладено білоруською та болгарською мовами. А вершиною дитячої поезії Д. Білоуса, вважаю, стала згадувана уже збірка "Диво калинове", удостоєна Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, та її своєрідне продовження — збірка "Чари барвінкові".

Ще одна дуже яскрава грань таланту Д. Білоуса — перекладацтво. У цій галузі Дмитро Григорович — і майстер слова, і лінгвіст, і теоретик, і практик-організатор, і видавець. Він ставиться до перекладу з якоюсь особливою ніжністю, з величезним пієтетом. Треба бачити натхненне обличчя Білоуса, коли він читає болгарською чи білоруською мовою поезії, а відтак — переклад українською, а потім коментує переливання, перевисання почуттів, думок з однієї мовної стихії в іншу. Як він милується багатством споріднених мов! А почалося з того, що наприкінці п'ятдесятих, коли поету було під сорок, поїхав він за відрядженням Спілки письменників на півроку до Болгарії вивчати братню мову. Як тут не згадати його ж слова:

Життя тебе жбурнуло на бистринь —
то, мабуть же, чогось від тебе хоче...

Тридцять років працює Д. Білоус у болгаристиці. Багато за цей час зроблено. Згадаймо лише збірки поезій Івана Базова, Георгія Джагарова, Дмитра Методієва, Ангела Тодорова, Ніно Ніколова... Крім того, чимало перекладено прозових і драматичних творів, книжок для дітей, фольклорних видань. А вершина, безперечно, — двотомна антологія болгарської поезії, понад половину творів з якої Д. Білоус переклав особисто. Видання було відзначене в Болгарії золотою медаллю як найкраща з антологій вітчизняної літератури, випущених за рубежем. Уряд Болгарії нагородив поета орденом Кирила і Мефодія I ступеня, а на Україні він удостоєний за цю працю премії імені Максима Рильського.

Перекладацькі обрії поета, звісно, не обмежуються Болгарією. Є у нього переклад драми Шекспіра "Міра за міру", є чудові інтерпретації з російської, білоруської,

литовської, вірменської, азербайджанської, польської. Д. Білоус повсякчас прагне бути вірним своєму перекладацькому кредо, сформульованому на сторінках журналу "Вопросы литературы" (1979, № 5): "Перекладач повинен долати тяжіння філології, сміливо одриватися від букви, щоб відтворити оригінал, його образи, інтонацію, асоціативні зв'язки. Перекладач повинен турбуватися про точність перекладу шляхом перевідтворення оригіналу, прагнучи точності, він повинен уникати буквалізму, а, перевідтворюючи оригінал засобами своєї мови, не вдаватися до відсебеньок".

У творчості письменника виразно спостерігається схильність до теорії, смак до осмислення літературних явищ. Д. Білоус написав чимало змістовних, високопрофесійних статей, літературознавчих розвідок. Це передмови до книжок Л. Глібова "Цяцькований осел", С. Крижанівського "Берізка", О. Підсухи "На клич доби", А. Малдоніса "Бурштин і троянди", Г. Джагарова "Пересторога", Д. Методієва "Червоний мак", збірників "Болгарський гумор і сатира", "Добридень, братове!". Високим професіоналізмом відзначаються нотатки письменника "Про риму". А ще в його доробку спогади про Тичину, Рильського, Остапа Вишню, Панча, Сосюру, Григорія Тютюнника, Ст. Олійника, Воскрекасенка, Валентину Ткаченко, Бориса Тена...

Д. Білоус проводить багаторічну і невтомну роботу по вихованню літературної зміни. Досить сказати, що поет 11 років керував літстудією видавництва "Молодь". Він щедро і по-батьківськи альтруїстично ділиться своїм досвідом, прагне підтримати щонайменший проблиск нової індивідуальності, роздмухати бодай маленьку іскорку поезії. Багатьох він увів у світ красного письменства, підтримав словом, порадою, співчуттям.

Мені імponує спосіб життєдіяльності Дмитра Григоровича Білоуса і як письменника, і як людини. До нього повністю стосуються слова Павличка: "Я в сонячній неволі зобов'язань, вчарований покликанням своїм". Поет не знає більших чи менших справ, коли йдеться про людей, літературу, долю рідного слова. Численні поїздки по країні та за її межами, постійні виступи в трудових колективах і навчальних закладах, скрупульозне ознайомлення з рукописами молодих, активна участь у спілчанському житті, — а ще ж і власна творчість, яка, переконаний, готує нам нові несподіванки.

В одній з розмов Дмитро Григорович сказав: "Не хочу здаватися ні кращим, ні гіршим. Хочу бути самим собою. А ще ніколи не боявся чорнової роботи". Мабуть, завдяки такій філософії життя зберігається молодість душі, справді юнацька сприйнятливість, готовність відгукнутися, озватися, піти назустріч. Що ж, така гуманістична настроєність і повинна бути властивою людині, залюбленій у Слово.

Володимир ЧУЙКО

Українське слово. — Т. 4. — К., 1995.